

ECATERINA LUNG, *ISTORIA CULTURALĂ: ORIGINI, EVOLUȚII, TENDINȚE*, BUCUREȘTI, EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI, 2009, 244 p.

Sinteza pe care Ecaterina Lung o oferă cititorilor interesați de evoluția metodologiei și a abordărilor teoretice în cercetarea istorică din ultimele decenii se adresează, înainte de toate, viitorilor istorici. Cartea a pornit inițial pe urmele unui curs universitar pe care autoarea îl prezintă cu un deosebit ecou studenților Facultății de Istorie a Universității din București, dar e departe de a se limita la un demers didactic tradițional, reprezentând în realitate o bună introducere în direcțiile definitorii ale istoriografiei contemporane, precum și o contribuție originală a autoarei la progresul tematicii căreia îi e consacrată lucrarea.

După un *Cuvânt-înainte* și o scurtă *Introducere* (p. 11–13), lucrarea se deschide cu un capitol care încearcă să dea seamă de sensurile multiple ale conceptului central al cărții, *Cultura* (p. 13–28), reținând în final ca trăsături esențiale ale culturii faptul că aceasta reprezintă: 1. *ansamblul creațiilor umane, în principal al celor cu caracter spiritual*; 2. *comportamentul învățat*; 3. *aspectele creației umane cărora li se conferă o semnificație* (p. 25). În acest punct, cred că o discuție mai aprofundată asupra termenilor înșiși ai definiției s-ar fi impus: autoarea înțelege, de pildă, prin *caracter spiritual* orice se opune *culturii materiale* – un concept intens frecventat de materialismul istoric – sau, mai restrictiv, numinosul, în contrast cu cultura laică? În fine, cine se ascunde îndărătul celui *se din se conferă o semnificație*, și care ar fi aspectele creației umane cărora NU li se conferă o atare semnificație?

După acest capitol liminar, sunt amintite, rând pe rând, marile etape care au stat la baza demersului de istorie culturală: *Antecedente ale istoriei culturale: Precursorii* (p. 29–34), *Întemeietori ai istoriei culturale* (p. 35–40); *Școala de la Annales și istoria mentalităților* (p. 41–64); *Antropologia istorică* (p. 65–76); *Microistoria și istoria vieții cotidiene* (p. 77–102); *Vecinătăți: Studiile culturale* (p. 103–116). La capătul acestei explorări, cititorii se confruntă, în fine, cu *Noua paradigmă istoriografică: istoria culturală* (p. 117–150, cu două subcapitole, unul consacrat școlii anglo-saxone și celălalt – celei franceze). Un capitol substanțial se referă la *Istoria culturală în România* (p. 151–190, din nou cu două paragrafe, unul despre istoria culturii, celălalt despre istoria mentalităților). O ultimă secțiune prezintă două *Studii de caz* (p. 191–224, *Cultura populară* și *Istoria lecturii*). Câteva pagini de concluzii – și foarte multe de bibliografie – încheie această interesantă investigație într-un domeniu aflat în prima linie a cercetărilor istorice contemporane.

Calitățile acestei alerte introduceri în istoria culturală sunt evidente din însăși economia ei. O lectură atentă a textului permite unui istoric în formare să dobândească un tablou destul de complet, și nu doar al domeniului strict în care se situează interesul autoarei, ci în genere al direcțiilor și tendințelor care au guvernat cercetarea istorică în ultima jumătate de secol, iar bibliografia finală îi deschide orizonturi pasionante de aprofundare a acestui demers formator prin excelență. Poate că o sistematizare cu scop didactic a titlurilor ar fi fost oportună și ar fi contribuit la eliminarea puținelor lacune cât de cât semnificative, cum ar fi absența lucrărilor de antropologie ale lui Victor Turner sau a celor datorate lui Stephen Greenblatt în chiar domeniul istoriei culturale, la constituirea căruia eminentul shakespearolog a adus o contribuție esențială. E drept că efortul sintetic pe care l-a întreprins autoarea nu i-a îngăduit, desigur, să exploreze teritoriile vecine cu istoria – de exemplu istoria literară, unde am putea considera că metodele și conceptele istoriei culturale își găsesc, dacă nu chiar originea, cel puțin un câmp cu totul privilegiat de dezvoltare. În secțiunea referitoare la lectură și cărți, cercetările lui Doru Bădără despre bibliotecile din secolul al XVIII-lea sau opusculul lui Marius Oprea despre cărți și tipografi la începutul secolului al XIX-lea puteau și ele să fie recomandate cu folos. Dar aceste observații nu au cum știrbi meritele unei lucrări care se distinge prin erudiție și seriozitate.

O dificultate pe care a întâmpinat-o demersul doamnei Lung este cea terminologică. Ea începe chiar cu domeniul investigat: literatura de specialitate anglo-saxonă, care e, s-o spunem deschis, mediul originar al acestei orientări metodologice contemporane, distinge foarte clar *Cultural History* de *History of Culture*, câtă vreme limbile romanice, între care și româna, nu percep la fel de rigid demarcația dintre *istoria culturii* și *istoria culturală*. Eforturile autoarei de a defini cât mai precis limitele fiecăreia dintre subspeciile istoriei preocupate de cultură sunt meritorii, fără doar și poate, dar nu pot evita unele alunecări de sens. Asta se observă încă și mai pregnant când e vorba de concepte pe care limba română nu a apucat să le asimileze: termenul francez *usage*, de exemplu, care poate însemna în românește prea multe lucruri destul de diferite, de la *utilizare* la *deprindere*, *exercițiu* – astfel că autoarea alege să-l transpună direct ca neologism, uzaj, ceea ce nu e poate cea mai fericită soluție. Încă și mai puțin eufonice sunt neologismele care au echivalente perfecte în limba română – *sejur* pentru *ședere* ori *turnant* pentru *cotitură*.

Dificultatea adoptării unei terminologii foarte precise reverberează în întregul text. De la bun început, e evident faptul că dna Lung – care a citit enorm, și nu doar în domeniul căruia i-a închinat paginile pe care le prezentăm azi – s-a confruntat nu atât cu dificultatea acestei ample și variate poveri bibliografice, pe care o domină îndeobște cu grație, cât cu hotarele înseși ale unui demers care poate fi considerat deopotrivă foarte recent (chiar la modă, dintr-un anume unghi), dar și datând din vremea lui Herodot și a logografilor. Distincțiile cu care volumul operează – între precursori, fondatori și practicanți ai istoriei culturale – sunt utile, dar câteodată insuficiente, unii practicanți fiind, ca dl Jourdain, în situația de a

practica un tip de cercetare de identitatea căruia nu sunt prea conștienți (așa se întâmplă cu majoritatea istoricilor români din trecut, de la Nicolae Iorga la Gheorghe Brătianu, al căror interes pentru *istoria culturii* nu se suprapune exact conceptului contemporan de *istorie culturală*). Alteori, autoarea insistă în a prezenta cercetări ale unor istorici care recuză explicit acest concept și metodele care i se subsumează, acesta fiind cazul lui Jacques Le Goff și al multora dintre elevii săi, parizieni și nu numai.

Din nou, e vorba mai ales de semnalarea unor dificultăți pe care autoarea le-a înfruntat cu un nobil curaj. Căci demersul dnei Lung adaugă meritelor pe care le-am semnalat deja și pe acesta – al curajului intelectual de a deschide o dezbatere conceptuală, într-un peisaj istoriografic mult prea static și lipsit de reflecția metodologică atât de necesară unei evoluții firești a domeniului. Ne confruntăm cotidian cu problematica spinoasă a relației dintre text și context, dintre nenumăratele ego-istorii – pe cât de sincere, tot pe atâta de divergente –, ca să ne mai putem limita la redescoperirea farmecelor, mai mult sau mai puțin discrete, ale pozitivismului. Volumul datorat doamnei Ecaterina Lung ne invită persuasiv să frecventăm și alte orizonturi intelectuale și conceptuale, ceea ce reprezintă principalul său merit – dar departe de a fi singurul, așa cum cititorul va descoperi desigur la lectura pe care o recomand călduros.

(Zoe Petre)

Lucrarea Ecaterinei Lung, *Istoria culturală: origini, evoluții, tendințe*, reprezintă o tentativă totodată temerară și utilă de sistematizare a unei direcții de cercetare foarte actuale: istoria culturală (sau a reprezentărilor, a codurilor culturale, a formelor gândirii etc.). Este o tentativă temerară dată fiind complexitatea problematică și conceptuală a temei, ce reiese din însăși multitudinea definițiilor posibile ale culturii însăși: ansamblul creațiilor umane, comportamentul învățat, producțiile cărora li se asociază o semnificație ș.a.m.d. (p. 25). Bibliografia temei este prin urmare vastă, iar autoarea are meritul de a o cunoaște și de a o utiliza în mod competent. Este o tentativă utilă deoarece istoria culturală, deși a început să fie practică în istoriografia românească, nu este încă suficient de bine înțeleasă în specificitatea ei teoretică, fapt care poate să genereze neînțelegeri sau chiar neîncredere în valabilitatea științifică a unui atare demers.

Istoria culturală este tratată diacronic, precizându-se originile, conținuturile specifice și relațiile pe care le-a stabilit cu domenii de cercetare conexe de-a lungul timpului. Este un demers de sinteză care operează o serie de distincții tipologice, de natură să contribuie la clarificarea teoretico-metodică a istoriografiei actuale. În acest demers rezidă, de fapt, contribuția cea mai însemnată a lucrării. Autoarea distinge, spre exemplu, între istoria culturală, istoria mentalităților și studiile culturale. În timp ce istoria culturală se referă la „circulația sensului” într-o societate (p. 139), istoria mentalităților include și comportamentele (p. 57), iar

studiile culturale se ocupă de politicile identitare din perspectiva activismului civic (p. 103). Aici nu este vorba de pedanterie terminologică, ci de identificarea câmpurilor și modalităților particulare de analiză.

Evoluția istoriografiei europene este tratată atât din perspectiva resorturilor sale intelectuale, cât și a motivațiilor sociale care au potențat o direcție sau alta. Se relevă astfel impactul epistemologic al postmodernismului sau al „cotitirii culturale”, care au contribuit la afirmarea microistoriei, respectiv la interesul pentru teoria comunicării și discursuri (p. 77, 123–124). În egală măsură însă, autoarea evidențiază importanța accesului la fonduri și rolul strategiilor de afirmare academică a diverșilor autori în impunerea „hegemoniei” unei direcții de cercetare, exemplul cel mai clar oferindu-l Fernand Braudel (p. 51, 148–149). În acest fel se configurează tabloul unui domeniu de activitate complex, în care rațiunile intelectuale se corelează mai mult sau mai puțin cu interesele materiale, deschizându-se o perspectivă ofertantă de sociologie a culturii contemporane. Ca orice cunoaștere, cunoașterea istoriografică există ca atare numai în măsura în care este comunicată publicului. Afilierile instituționale sau personale și rețelele sociale, care presupun inclusiv gestiunea unor sume importante de bani și „publicitatea” prin intermediul presei de specialitate, mediază așadar promovarea autorilor și a ideilor.

Ecaterina Lung vine cu interpretări noi și interesante. Este, după cunoștința noastră, prima care consideră *Istoria literaturii române*, de George Călinescu, nu doar o istorie literară, ci o istorie culturală, dată fiind îmbinarea dintre judecata estetică, biografie și cadrul operei (p. 155–156). Se relevă aici un model de cercetare contextualizată util pentru istorici în general, amenințați uneori de riscul ipostazierii unui singur aspect al analizei drept referință analitică. Nu există istorii necomunicante, corespunzătoare specializării cercetătorilor, ci o singură istorie cu fațete diferite, după cum este vorba de aceiași oameni, fie că sunt considerați în calitate de producători, de alegători, sau de consumatori de *loisir*.

Semnalăm totodată echilibrul aprecierilor, lipsa atacurilor la persoană și a diatribelor deși tema ar fi permis așa ceva, în particular în capitolul consacrat istoriografiei românești. Atunci când prezintă situația din perioada comunistă, autoarea observă blocajele și întârzierile intelectuale cauzate de presiunea regimului, dar și realizările legate de numele lui Răzvan Theodorescu sau Alexandru Duțu, spre exemplu (p. 165–166, 170). Pentru istoriografia din România faptul este de remarcat. Aici mai mulți autori sunt inadecvați la natura gnoseologică a domeniului lor de studiu, substituind explicației discursul acuzator. Istoricii trebuie să răspundă la întrebarea „de ce?”, nu la „cine este de vină?”.

Ceea ce se poate reproșa lucrării este caracterul pe undeva prolix. Din dorința de a preciza mai bine problemele se revine la aceleași lucruri în mai multe capitole. Se citează în exces autori și definiții, ceea ce pentru un cititor neavizat poate fi deconcertant.

Cu titlu punctual, credem că ar fi trebuit menționate totuși considerațiile lui Jacques Le Goff din *Imaginarul medieval* despre antropologia politicului. Acestea sunt reprezentative pentru evoluția conceptuală a Școlii de la Annales – abordată în lucrare –, în sensul sintezei dintre istoria mentalităților și antropologia istorică.

Dincolo însă de aceste observații critice, lucrarea este de remarcat pentru că reușește să ordoneze un material bogat, în care tematicile și abordările se intersectează uneori până la indistinție. Demersul este cu atât mai meritoriu, cu cât în istoriografia română nu mai există unul similar.

(Alexandru Mamina)

Marcați de discuțiile despre „vechi” și „nou”, ultimii douăzeci de ani au însemnat pentru istoriografia românească o permanentă încercare de aliniere la metodologiile propuse de școlile occidentale. Continuând o tradiție veche, direcțiile propuse de Școala de la Annales au beneficiat de prioritate, fiind indiscutabil mai prezente în mediul științific românesc decât cele provenind din spațiul anglo-saxon. Lucrarea Ecaterinei Lung se înscrie pe această direcție. *Istoria culturală: origini, evoluții, tendințe* vine să umple un gol și să stimuleze o dezbatere metodologică necesară, ce ar trebui axată în primul rând pe teme, metode de lucru și rezultate, mai degrabă decât pe acuze de „desuetudine” sau „imitație”.

Structura cărții trimite de la bun început la un curs universitar, pornind de la definirea culturii, discutând lucrările predecesorilor și întemeietorilor istoriei culturale (cu o distincție necesară între aceasta și istoria culturii), trecând prin istoria mentalităților, reprezentată de Școala de la Annales, apoi prin antropologia istorică și microistorie, pentru a se încheia cu o cercetare asupra istoriei culturale din România și cu două studii de caz interesante.

Istoria culturală, ca și antropologia istorică, reprezintă una dintre acele orientări teoretice și metodologice intrate mai cu seamă în ultimul deceniu în bagajul de cunoștințe al studenților români. Scrisă în urma discuțiilor de seminar și cu precădere pentru uzul studenților, cartea Ecaterinei Lung reprezintă acea introducere necesară în tematica, evoluția și modul de punere în practică a unei viziuni teoretice asupra trecutului. Acceptăm viziunea autoarei, aceea de a privilegia istoriografia de limbă franceză, dar considerăm că tocmai pentru uzul studenților ar fi fost necesară o discuție mai largă asupra diferențelor de nuanță între istoria culturală și istoria socială, cu atât mai mult cu cât originea acestora (vezi doar cazul dezbaterilor din interiorul mișcărilor intelectuale de stânga din anii 1960–1970) este comună. Rezultatele istoriografiilor de limbă engleză sau germană merită o discuție viitoare mai amplă decât spațiul acordat în carte.

Considerăm deosebit de interesantă analiza „cuceririi instituționale” a spațiului universitar francez, desfășurată de Școala de la Annales după cel de-al doilea război mondial sub conducerea lui Fernand Braudel, o cercetare de istorie culturală în sine. În acest punct se impune și o critică, și anume absența oricărei

mențiuni despre influența sociologului brazilian Gilberto Freyre asupra colegului său de la Universitatea din Sao Paolo, Fernand Braudel.

Cartea Ecaterinei Lung reprezintă o lectură utilă și necesară pentru studenți și specialiști, cu atât mai mult cu cât dezbaterile teoretice și metodologice nu sunt încă foarte prezente în istoriografia românească.

(Bogdan Popa)